

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.132/985

В.М. Варцаба

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ЕКСПЕРТНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Аналізуються окремі аспекти взаємодії слідчого з особами, що володіють спеціальними знаннями в процесі розслідування кримінальних справ. Приділено увагу питанням незалежності експертних підрозділів.

Ключові слова: злочинність, експерт-криміналіст, експертні підрозділи, сліди злочину, технічні засоби, спеціальні знання, експертиза.

Постановка проблеми. Боротьба зі злочинністю є одним із найпріоритетніших напрямків стратегічного розвитку нашої держави на шляху до здійснення якісних демократичних перетворень та викоринення негативних явищ у житті суспільства.

Рівень технічної оснащеності та обізнаність у сфері новітніх наукових технологій, активізація протидії різним формам розслідування, яку демонструє злочинне середовище, є серйозним викликом правовохоронним органам в умовах сьогодення.

Ефективність досудового провадження безпосередньо залежить від професійної майстерності осіб, що здійснюють розкриття та розслідування злочинів. В удосконаленні цієї складної діяльності важливу роль відіграє цілеспрямована спільна співпраця слідчих органів з експертними підрозділами МВС України, яка забезпечує комплексне та якісне застосування сучасних надбань різних галузей науки і техніки в розкритті злочинів.

Доцільність такого підходу до підрозділів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, зумовлена насамперед тим, що поєднання зусиль адміністративно не підпорядкованих суб'єктів цієї діяльності дозволяє ефективніше використовувати сучасні науково-технічні засоби, методи та методики, сприяє розширенню кола джерел криміналістично значущої інформації.

Стан дослідження. Окресленою проблематикою у різні часи займалися провідні українські науковці та вчені ближнього зарубіжжя, зокрема: Л.Ю. Ароцкер, О.М. Бандурка, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, О.О. Волобуєва, Г.Л. Грановський, А.В. Іщенко, В.В. Ковальов, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков, В.М. Махов, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.Ю. Шепітько та інші.

Водночас слід зазначити, що питання взаємодії слідчих та експертних підрозділів у контексті прийняття нового кримінально-процесуального законодавства, дискусій щодо кадрового реформування, відомчої належності та підпорядкування зазначених органів, залишаються актуальними.

Виклад основних положень. Необхідність використання спеціальних знань у ході розслідування обумовлюється змінами у характері злочинності, зростанням її організованості та професіоналізму. Злочинці ретельно готуються до реалізації своїх намірів, вдаючись до приховання слідів, їх знищення чи спотворення. Це вимагає від слідчого застосувати сучасні технічні засоби та методики для виявлення слідів, з метою отримання необхідної інформації. Інакше кажучи, процес розслідування важко уявити без використання спеціальних знань, під якими пропонують розуміти сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи-спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства [1, с. 213–214].

Взаємодію слідчих з особами, що володіють спеціальними знаннями варто розглядати як засновану на законі та інших нормативних актах спільну, узгоджену діяльність суб'єктів, які мають різну компетенцію та спеціалізацію, а також різний рівень знань у галузі кримінального права, процесу й криміналістики, спрямовану на досягнення загальної мети розкриття та розслідування злочинів, встановлення об'єктивної істини та забезпечення правильного застосування закону.

Аналіз чинного законодавства та юридичної практики дозволяє виділити такі процесуальні форми взаємодії слідчого з експертом-криміналістом:

- 1) залучення спеціаліста для участі у проведенні слідчих дій;
- 2) призначення та проведення експертизи;
- 3) допит експерта.

Як справедливо зауважує Є.Д. Лук'янчиков, використання спеціальних знань у процесуальних формах реалізується шляхом взаємодії слідчих з обізнаними особами, які набувають процесуального статусу спеціаліста або експерта при провадженні слідчих дій. Ця взаємодія виражається в безпосередній практичній, методичній та технічній діяльності не підпорядкованих в адміністративному порядку суб'єктів для вирішення конкретних завдань розслідування [2].

Практичний аспект спільної діяльності слідчих та експертних підрозділів під час досудового розслідування визначається формуванням доказової бази. Практичним результатом взаємодії слідчого зі спеціалістами завжди стає криміналістична інформація, яка набуває орієнтуючого чи доказового значення [3].

Безпосередня практична діяльність полягає в підготовці, організації та проведенні слідчих дій, а також виявленні, закріпленні, вилученні слідів злочину та інших матеріальних об'єктів, зразків об'єктів для експертного дослідження, а в необхідних випадках – їх огляді та попередньому дослідженні.

Методична діяльність складається з розробки і застосування науково-практичних прийомів та методів організації і проведення слідчих дій, виявлення та роботи з об'єктами, які можуть стати доказами у справі.

Технічна діяльність полягає у використанні науково-технічних засобів, у процесі проведення слідчих дій, виявленні, закріпленні, вилученні, огляді та дослідженні речових об'єктів.

Заслуговує на увагу думка про те, що необхідність застосування спеціальних знань виникає за умов, коли обставини злочину залишаються невідомими чи нез'ясованими, недостатні фактичні дані, що дозволяють відтворити механізм злочину [4, с. 6].

Інформація, яку слідчий отримує від спеціалістів, завжди має орієнтуюче значення, враховуючи процесуальне положення носія спеціальних знань. Одержання слідчим такої інформації відбувається завдяки процесу пізнання (вивчення й аналізу) обставин справи, а також ознак і властивостей слідів та речових доказів, які виявлені під час проведення слідчих дій і стають матеріальними джерелами відомостей про подію злочину та зокрема про злочинця. Слідчий використовує її для прийняття оптимальних процесуальних і тактичних рішень.

Ю.К. Орлов наголошує, що слідчий під час провадження слідчих (процесуальних) дій може використовувати будь-які спеціальні знання за тих самих умов, що і спеціаліст у певній галузі, але за умови,

щоб результатом такого дослідження був не висновок, а наочний факт (наприклад, виявлений невидимий слід руки), який буде доступний та зрозумілий для всіх учасників слідчої дії, які не володіють спеціальними знаннями. Що ж стосується висновків із використанням спеціальних знань, то це виключна прерогатива експерта, навіть якщо слідчий досить досвідчений, щоб їх зробити [5, с. 13].

Розглядаючи поняття ініціативи фахівців у контексті їх взаємодії з слідчими, О.О. Волобуєва зауважує, що діяльність спеціаліста і судового експерта, залучених слідчим до процесу досудового розслідування, які за допомогою власних спеціальних знань та в межах своєї компетенції можуть самостійно вирішувати спеціальні питання, які не були окреслені слідчим, але мають суттєве значення у справі [6, с. 42].

Як зазначає В.В. Ковальов, працівники експертних служб можуть не тільки виявляти, закріплювати, вилучати та досліджувати джерела доказової інформації, а і брати участь в обґрунтуванні та висуванні версій щодо розслідуваної події, надавати поради і консультації, тобто не бути технічними виконавцями волі старшого слідчо-оперативної групи, а повною мірою брати активну участь у процесі розслідування [7, с. 5].

Часто, коли мова заходить про розкриття того чи іншого злочину, то це зазвичай вважають заслугою працівників карного розшуку. Звичайно, це справедливо, однак у процесі проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів неабияку роль відіграє експерт-криміналіст, без участі якого не обходиться практично жоден виїзд оперативної групи на місце скоєння злочину. Професійно, і водночас непомітно для багатьох, дані фахівці виконують складну й відповідальну роботу, яка допомагає вийти на слід та викрити злочинців.

Безпосередня практична діяльність криміналіста при проведенні слідчих дій, коли виникає необхідність застосування його спеціальних знань, навичок та досвіду, є завжди важливою. До прикладу, на початку 2012 року було розкрито вбивство двох молодих жінок, труп яких виявили на сміттєзвалищі поблизу м. Івано-Франківська. Спеціалісти експертного підрозділу, які залучалися до огляду місця знахідки, виявили сліди крові. Дану слідову інформацію було вилучено, і за запаховим слідом собака, із кінологічної служби, привів до місця вчинення злочину – квартири, де проживали жінки. А в подальшому оперативні працівники вийшли на особу злочинця. Вина вбивці в подальшому була доведена за допомогою комплексу беззаперечних доказів, вилучених криміналістами та біологами в ході оглядів місць подій.

В лютому 2012 року було затримано організовану злочинну групу, яка спеціалізувалася на квартирних крадіжках. У ході обшуків, за місцем проживання фігурантів, вилучено десятки пар взуття. За результатами порівняння експериментальних відтисків підшав даного взуття з оперативно-пошуковою картотекою слідів взуття, які вилучені спеціалістами з місць нерозкритих злочинів, вчинених протягом 2010–2012 років, встановлено співпадіння їх рисунків за загальними та індивідуальними ознаками у дванадцяти випадках. Ще у восьми випадках встановлено збіги експериментальних відтисків робочих частин різних знарядь зламу (розвідного ключа, викруток, цвяхотяга), що вилучені при обшукі житла одного із зловмисників, з оперативно-пошуковою колекцією слідів знарядь зламу, які вилучені працівниками експертного підрозділу з місць нерозкритих злочинів, вчинених у 2011–2012 роках.

Окрім цього, у крадіїв вилучено десять зовнішніх половинок циліндрових механізмів замків. У ході виконання експертиз цілого по частинах, при порівнянні даних об'єктів із внутрішніми половинками циліндрових механізмів замків, позитивний результат отримано у п'яти випадках. Таким чином, завдяки вчасним діям експертів, оперативному й ефективному використанню криміналістичних обліків, слідчі органи отримали цінну інформацію щодо причетності затриманих осіб до півтора десятка квартирних крадіжок, вчинених на території Івано-Франківської області впродовж 2011–2012 років.

Отже, вміння аналізувати, синтезувати, зіставляти факти, робити логічні висновки; високий рівень розвитку концентрації і стійкості уваги; навички письмового викладу думки; схильність до науково-дослідницької діяльності; психоемоційна стабільність; здатність займатися тривалий час монотонною копіткою роботою, в поєднанні з самоорганізованістю, відповідальністю та об'єктивністю – це якості, притаманні працівникам експертних підрозділів, завдяки яким можлива ефективна практична реалізація основного завдання кримінального судочинства щодо швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних.

Не можна залишити поза увагою питання підпорядкування експертних підрозділів. В науковій літературі неодноразово з'являлися пропозиції щодо створення єдиної позавідомчої системи державних судово-експертних установ, завданням яких стане проведення судових експертиз, наукова і науково-методична робота у галузі судової експертизи і криміналістики [8, с. 16].

Справді, на сьогодні неможливо стверджувати про відсутність прямого або опосередкованого впливу з боку оперативних працівників та органів досудового розслідування на судово-експертну діяльність експертної служби в системі Міністерства внутрішніх справ, а отже, й про незалежність, об'єктивність та законність судово-експертної діяльності.

Тривають дискусії щодо необхідності розмежування функцій із судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення досудового слідства з покладенням останніх на структурні підрозділи органів внутрішніх справ (із виведенням їх з підпорядкування НДЕКЦ). А на НДЕКЦ при цьому покласти тільки функції з організації підготовки, підвищення кваліфікації та атестації, як спеціалістів-криміналістів працівників зазначених структурних підрозділів ОВС, а також науково-методичного забезпечення їх діяльності.

Варто зауважити, що в такому випадку втрачаються такі основні напрямки діяльності НДЕКЦ, як формування криміналістичних обліків (відповідальність за якість об'єктів обліків та їх ефективність у розкритті злочинів на районному, обласному та центральному рівнях), узагальнення і поширення передового досвіду на основі участі фахівців служби в оглядах місця подій, підготовка методичних рекомендацій, аналіз експертної практики, науково-дослідна діяльність щодо розробки, освоєння і впровадження нових техніко-криміналістичних засобів, методів і методик виявлення, закріплення та вилучення слідів та інших речових доказів.

Видається цікавою пропозиція П. Репешка про створення при Кабінеті Міністрів України Державного департаменту судово-експертного забезпечення правосуддя, а новоутвореному Департаменту перепідпорядкувати існуючі науково-дослідні судово-експертні установи Міністерства юстиції України, установи судово-медичних та судово-психіатричних експертів Міністерства охорони здоров'я, експертні служби Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Державної прикордонної служби та Міністерства оборони.

Передати вищевказаному органу атестовані судово-експертні кадри, а також приміщення, устаткування, прилади, технічні засоби, архіви, колекції та бібліотеки спеціальної наукової, довідкової та експертної літератури [9, с. 119].

Однак, процес реформації потребуватиме чималих фінансових затрат й триватиме не один рік. Це створить неабиякі перешкоди розслідуванню злочинів та їх швидкому розкриттю.

В умовах сьогодення за доцільне вважаємо залишити експертний підрозділ у системі МВС, потенціал і засоби якого зорієнтовані на техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування. При цьому забезпечити реалізацію принципу незалежності судово-експертної діяльності із підпорядкуванням виключно керівництву ДНДЕКЦ та безпосередньо тільки начальнику УМВС, позбавивши кураторства територіальних МРВ.

Висновок. Таким чином, одним з головних завдань боротьби зі злочинністю є удосконалення способів і методів всієї правоохоронної діяльності і зокрема слідчої та експертно-криміналістичної, забезпечення їх адекватності потребам практики на основі поєднання зусиль для раціонального використання сучасних спеціальних знань. Взаємодія слідчих з працівниками експертних служб, за умов адміністративної невідповідності суб'єктів цієї діяльності, дає можливість ефективніше використовувати сучасні науково-технічні засоби, дозволяє поставити процес розкриття та розслідування злочину на вищий рівень – рівень колективної співпраці, що полягає у консолідації сил і засобів взаємодіючих суб'єктів, розумному поєднанню узгодженості та самостійності їхніх дій в процесі спільної діяльності.

1. Романюк Б.В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства: навч. посібник / Б.В. Романюк. – К.: Аванпост-Прим, 2010. – 303 с.

2. Лук'янчиков Є.Д. Форми взаємодії в процесі використання спеціальних знань / Є.Д. Лук'янчиков // Вісник національного технічного університету України «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – К., 2009. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/uk/2009-3/09-3-9.pdf>

3. Кузьменко О.М. Взаємодія слідчого зі спеціалістами на досудовому слідстві / О.М. Кузьменко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_NTP_2008/Pravo/33891.doc.htm

4. Сырков С.М. Проведение предварительных исследований материальных следов на месте происшествия: учеб. пособие / С.М. Сырков, А.В. Фелатьев. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1986. – 28 с.

5. Орлов Ю.К. Использование специальных знаний в уголовном судопроизводстве: учебное пособие / Ю.К. Орлов. – М.: МГЮА, 2004. – Вып. 1. – 23 с.

6. Волобуєва О.О. Особливості діяльності спеціалістів і судових експертів під час досудового слідства / О.О. Волобуєва // Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб.; ДНДЕКЦ МВС України; КНУВС. – К.: Ін Юре, 2006. – № 1 (5). – С. 41–46.

7. Ковальов В.В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.В. Ковальов; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 20 с.

8. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: [Навч. -довідк. посібник]. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. – 448 с.

9. Репешко П. Перспективи удосконалення організації судово-експертної діяльності в Україні / П. Репешко // Ефективність державного управління: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 26. – С. 116–121.

Варцаба В.М. К вопросу взаимодействия следователей и экспертных подразделений.

Анализируются отдельные аспекты взаимодействия следователя с лицами, которые владеют специальными знаниями в процессе расследования уголовных дел. Уделено внимание вопросам независимости экспертных подразделений.

Ключевые слова: преступность, эксперт-криминалист, экспертные подразделения, следы преступления, технические средства, специальные знания, экспертиза.

Vartsaba V.M. To the Issue of Investigators and Expert Subdivisions Interaction.

Separate aspects of the interaction of investigator and persons having special knowledge in the process of criminal case investigation are analyzed. Attention is paid to the question of independence of expert units.

Key words: criminality, expert criminologist, expert units, evidence of crime, technical facilities, special knowledge, expertise.

Стаття надійшла 25 лютого 2013 р.

УДК 343.132

А.В. Захарко

**ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИМ ОВС
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ,
ЩО ПЕРЕБУВАЄ У ВОЛОДІННІ ОСОБИ**

Проаналізовано нормативні акти, якими регламентується право слідчого органів внутрішніх справ проводити огляд транспортного засобу. Виокремлено підстави проведення слідчим ОВС у кримінальному процесі огляду транспортного засобу, що перебуває у володінні особи, без рішення суду і без добровільної згоди володільца транспортного засобу на проведення огляду.

Ключові слова: підстави проведення огляду, володілець транспортно-го засобу, добровільна згода.